А.В. **Ставицький**, канд. екон. наук, доц.

РЕГІОНАЛЬНА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У роботі досліджується питання відмінності у рівні продуктивності праці у регіонах України та її впливу на рівень доходів населення в контексті забезпечення економічної безпеки держави.

The work deals with the problem of difference in labour productivity among Ukrainian regions and its influence on population income in the context of provision the economic security of the state.

Ключові слова: продуктивність праці, регіональна економіка, економічна безпека

Keywords: labour productivity, regional economics, economic security

Загальновідомо, що продуктивність праці показує співвідношення обсягу вироблених матеріальних або нематеріальних благ та кількості затраченої на це праці [2, с. 17]. Підвищення продуктивності праці завжди було одним з головних чинників економічного розвитку будь-якої країни, а також забезпеченням її економічної безпеки. Показник продуктивності праці є однією з головних характеристик готовності країни для участі у глобалізаційних процесах.

Чисельно продуктивність праці розраховується як відношення між вартістю вироблених благ та кількістю необхідних для цього людино-годин [1, с.371]. При розрахунку вартості продукції у ринкових цінах виявляється, що наразі у США продуктивність праці вище ніж в Україні майже у десять разів, у Великій Британії – майже у шість, в Німеччині – понад шість, у Франції – майже у вісім разів [3].

Проте можна зазначити, що такий дисбаланс виникає через значну недооцінку національної валюти, що значно знижує вартість всієї виробленої в Україні продукції. При застосуванні паритету купівельної спроможності, який розраховується Міжнародним валютним фондом [4], продуктивність праці в Україні приблизно в 3,3-4 рази нижча, ніж в країнах Європейського Союзу, у 2,5 рази нижча, ніж у країнах Східної Європи. Зрозуміло, що навіть при такому відставанні у рівні продуктивності праці важко розраховувати на істотне збільшення рівня життя у всіх сферах української економіки.

Як зазначає д.е.н. А. Ревенко [3] «за всієї другорядності цього показника за ним стоять важливі макроекономічні та соціальні проблеми. За 2000–2006 роки, коли після десятиліття спаду економіка України почала зростати, фізичний обсяг ВВП збільшився на 55%, а чисельність зайнятих зросла лише на 2,75%. Виходить, що суспільна продуктивність праці за ці роки підвищилася в 1,51 рази, за рахунок її збільшення було отримано 95% приросту ВВП. Середньорічні темпи приросту продуктивності праці за 2000–2006 роки становили 7,2%, а середньорічної реальної заробітної плати – 19,2%, тобто в 2,7 рази більше.

На основі даних Державного комітету статистки [5] можна зробити розрахунки, що за період з 1997 по 2008 роки в середньому по Україні продуктивність праці у постійних

цінах збільшилась у 2,88 рази, а доходи населення – у 3,70 рази, тобто протягом останніх років зберігається тенденція перевищення темпів зростання доходів над темпами зростання продуктивності праці.

Останнім часом частина експертів зазначають, доходи населення повинні зростати повільніше ВВП, іншими словами, зарплата має зростати повільніше, ніж продуктивність праці. Проте така теза здається достатньо суперечливою. У України в ВВП достатньо високою частиною є експорт товарів та послуг. При переорієнтації виробників на внутрішній ринок слід пам'ятати, що при незмінному рівні чистого експорту зростання ВВП на 1% вимагає зростання внутрішнього споживання більше ніж на 1%. Якщо продуктивність праці буде зростати пропорційно росту ВВП, то внутрішній попит залишатиметься слабким, гальмуючи розвиток виробництва.

Питання підвищення продуктивності праці є також надзвичайно важливим для аналізу проблеми пенсійного забезпечення в Україні, що з урахуванням демографічної ситуації в країні загрожує її фінансовій стабільності. Пенсійні виплати в Україні у 2010 році досягли 18% ВВП, що є найвищим показником у світі. Одна з причин цього полягає у достатньо низькому рівні заробітних плат, що пояснюється в першу чергу низькою продуктивністю праці. Очікуване в найближчому майбутньому механічне підвищення пенсійного віку суттєво не вплине на рівень доходів Пенсійного фонду саме через занижений рівень заробітної плати. На жаль, в останні роки, низька оплата праці представлялася як конкурентна перевага країни, проте така ситуація значно обмежує можливості економічного розвитку країни. Таким чином, першим кроком має стати детінізація заробітної плати, другим – встановлення адекватної ціни праці, що має значно підняти її продуктивність.

Підвищення продуктивності праці, а й відповідно, доходів населення, є важливою передумовою зменшення майнового розшарування населення, що в свою чергу, має зменшити соціальну напругу в суспільстві. На нашу думку, останні події у Північній Африці, невирішеність питання нерівності доходів може призводити до значних глобальних потрясінь, знижуючи рівень економічної та національної безпеки держави.

У роботі поставлено мету проаналізувати рівень продуктивності праці у регіонах України, дослідити взаємовплив регіональних показників продуктивності праці та доходів населення.

Однією з найбільш складних проблем регіонального розвитку залишається низький рівень життя населення та поглиблення регіональної диференціації їх доходів. Міжрегіональне співставлення рівня життя населення є складним завданням соціально-економічного виміру. Сучасна статистична наука володіє певними підходами та системою показників, що дозволяють здійснити оцінку просторової диференціації умов життя населення України.

За даними Держкомстату України [5] продуктивність праці зростає практично протягом всіх років незалежності країни, хоча такий результат досягнуто в першу чергу через високий рівень інфляції та знецінення національної валюти. Якщо ж розглядати рівень продуктивності праці, використовуючи для її розрахунку постійні ціни, то

реальне зростання спостерігається лише з 1999 року. По регіонах України на першому місті за рівнем продуктивності праці знаходиться м. Київ, наближаються до його рівня Донецька, Дніпропетровська, Запорізька та Полтавська області. Найнижча продуктивність праці зафіксована у Чернівецькій області.

Зосередимо свою увагу на впливі показника продуктивності праці на рівень доходів населення. Розрахунки автором динаміки продуктивності праці за регіонами країни протягом 1997-2008 років[1] свідчать, що більша частина регіонів країни дуже повільно збільшувала цей показник, проте декілька регіонів досягли надзвичайно високих результатів. На першому місті, безперечно, знаходиться м. Київ, продуктивність праці у якому зростає у декілька разів швидше, ніж по країні в цілому.

Звичайно, що у більшості столиць країн світу продуктивність праці вища, ніж в цілому по країні, проте настільки великий відрив від регіонів спричиняє перекоси у розвитку держави. Зокрема, вища продуктивність обумовлює вищі зарплати, а це в свою чергу стимулює міграцію населення до Києва, що сприяє суттєвому розвитку столиці за рахунок регіонів, що обумовить ще вищу різницю у рівні життя через декілька років.

Зрозуміло, що обумовлена проблема має дві сторони. З одного боку, у столиці зосереджені центральні офіси фактично всіх банків, крупних організацій та установ, це дозволяє отримувати високі доходи їх працівникам. З іншого боку, високі доходи у сучасній ринковій економіці визначають високий рівень продуктивності праці.

Продуктивність праці у більшості регіонів України має схожі значення. В останні роки спостерігається більш активне збільшення цього показника у регіонах-лідерах: Донецькій, Дніпропетровській, Полтавській, Запорізькій областях, що ще раз підтверджує тезу про збільшення дисбалансу в країні.

Якщо проаналізувати індекс зростання продуктивності праці (1997 рік приймемо за 1) в регіонах країни, то виявиться (рис. 1), що за досліджуваний період продуктивність праці в номінальних величинах збільшилась у регіонах від 8,55 рази у Житомирській області до 21,31 рази у м. Києві. Стрімке зростання індексу продуктивності праці спостерігається у Дніпропетровській області (16,16 рази), м. Севастополь (14,96 рази), Донецькій (13,89 рази) та Закарпатській (13,30 рази) областях. Найбільш цікавим є той факт, що у 1996 році Закарпатська область та м. Севастополь були на останніх місцях за рівнем продуктивності праці в Україні.

В той же час динаміка зростання доходів у регіонах країни ще більш нерівномірна (рис. 1). Якщо дослідити індекс зростання доходів населення у регіонах (1997 рік =1), то виявиться, що в середньому по Україні номінальні доходи зросли у 16,89 рази. Лідерами росту виступають Чернівецька (23,67 рази), Тернопільська (23,66 рази), Івано-Франківська (23,26 рази), Закарпатська (23,07 рази). Найменше зростання номінальних доходів зафіксоване у м. Севастополь – у 12,4 рази.

[1] За 2009 рік немає остаточних даних Державного комітету статистики по ВРП (валовому регіональному продукту).

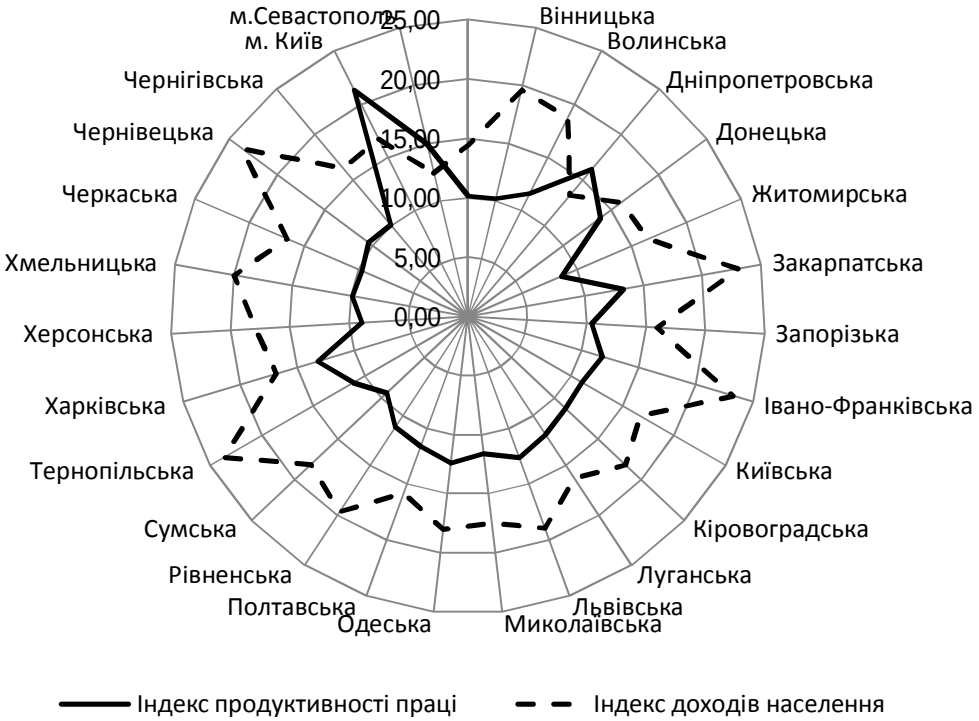

Рис. 1. Порівняння індексів продуктивності праці та доходів населення за 2008 рік (1996 рік = 1).
Джерело: Розрахунки автора на основі даних Держкомстату [5].

Звичайно, постає питання про взаємозалежність між рівнем доходів населення регіону та рівнем продуктивності праці, який у ньому спостерігається. Для розв'язання поставленої задачі були оцінені декілька економетричних моделей. Дослідження довело, що достатньо розглядати найпростішу лінійну модель у вигляді:

$$y_t = \alpha + \beta x_t + \varepsilon_t, \qquad (1)$$

де y_t – доходи населення у період часу t,

x_t – продуктивність праці у період часу t.

Для всіх регіонів України виявлено адекватність побудованої моделі (1), відповідність її складових основним економетричним вимогам. У процесі дослідження показано, що вплив продуктивності праці на доходи населення суттєво відрізняється у регіонах країни.

Найважливішим для аналізу виступає коефіцієнт β моделі, який показує безпосередньо вплив показника продуктивності праці на доходи населення. Отриману величину коефіцієнта β можна інтерпретувати як ступінь відповідності економічного розвитку регіону в залежності від економічних реалій. Якщо проаналізоване значення є достатньо малим, то це означає, що зростання доходів населення викликано в основному не зростанням продуктивності праці, а зовсім іншими чинниками, зокрема:

державною підтримкою регіону, його особливим статусом, високим рівнем тіньових доходів тощо.

Якщо в якості факторів регресії використовувати номінальні значення, то приріст продуктивності праці на 1 грн. призводить до зростання доходів населення від 0,19 млн. грн. у м. Севастополі до 1,63 млн. грн. у Донецькій області. Достатньо низьким це значення є у Волинській (0,51), Івано-Франківській (0,62), Кіровоградській (0,54), Полтавській (0,54), Миколаївській (0,58), Рівненській (0,59), Чернівецькій (0,58) областях. Високі значення спостерігаються у Львівській (1,32), Луганській (1,01), Дніпропетровській (1,05), Донецькій (1,63), Харківській (1,17) областях та Автономній Республіці Крим (1,05) (рис. 2).

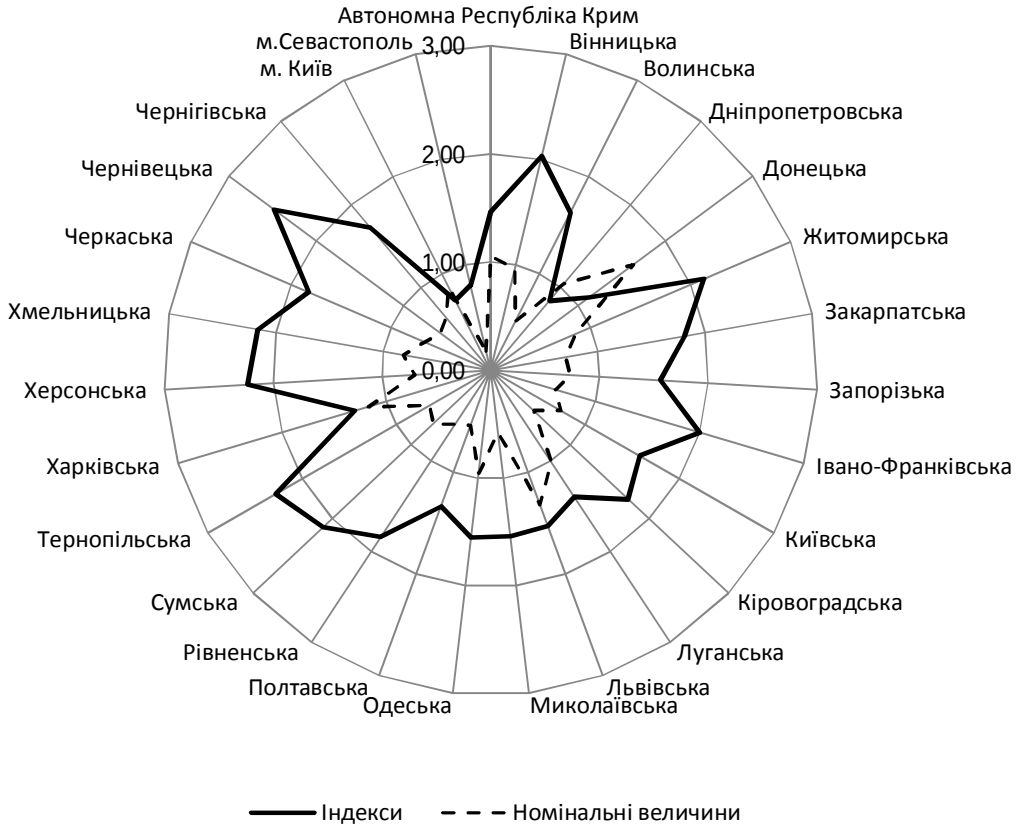

Рис.2. Значення коефіцієнту β у моделі (1) для регіонів України.

Джерело: Розрахунки автора.

При аналізі моделі з індексними показниками можна помітити, що при зростанні рівня продуктивності на 1% по відношенню до базового 1997 року, індекс доходів найбільше зросте у Чернівецькій (2,58%), Тернопільській (2,48%), Херсонській (2,24%), Хмельницькій (2,17%), Житомирській (2,13%), Сумській (2,11%), Вінницькій (2,03%) областях. Найменші значення приросту спостерігаються у містах Києві (0,73%) та Севастополі (0,81%) (рис. 2).

Отримані результати свідчать, що нерівномірність розвитку регіонів становить певну загрозу цілісності країни, через створення політико-економічних анклавів зі

схожою структурою доходів і, відповідно, продуктивності праці. Внаслідок цього, першочерговою задачею влади має стати політика сприяння вирівнюванню продуктивності праці в регіонах.

Частина регіонів України ще далеко не вичерпала можливості економічного зростання, зокрема, до них відносяться переважно західні регіони країни. Особливо важко досягати зростання доходів населення за рахунок підвищення продуктивності праці, наприклад, у Волинській області.

Подальший аналіз отриманих результатів дозволить визначити загрози економічній безпеці у кожному регіоні України через неефективність застосування робочої сили. Очевидно, що низька заробітна плата стає суттєвою перешкодою для мотивації людей до праці, а також потужності української економіки.

Література:

1. Базилевич, В. Д. Економічна теорія. Політекономія: підручник / В. Д. Базилевич, В. М.Попов, К. С. Базилевич, Н. І. Гражевська Економічна теорія. Політекономія: підручник / За ред. В. Д. Базилевича . – 7-ме вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2008. – 719 с.
2. Волгин, Н.А. Оплата труда. Производство, социальная сфера, государственная служба (анализ, проблемы, решения) / Н.А. Волгин – М.: Финансы и статистика, 2003. – 224 с.
3. Ревенко, А. Забута продуктивність праці / А.Ревенко // Дзеркало тижня, № 10 (689), 15 – 21 березня 2008.
4. Міжнародний валютний фонд / [Електрон. ресурс]: Режим доступу – www.imf.org.
5. Державний комітет статистики України / [Електрон. ресурс]: Режим доступу – www.ukrstat.gov.ua.